

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОСУДУ В ПУБЛІЦИСТИЦІ Г. Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

У статті розглянуто процес виникнення публіцистичних текстів у Східній Україні, досліджено основні теми, які в них порушувалися. На матеріалі публіцистичних творів Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка визначено, які явища, події, процеси та особи підлягали осуду. Досліджено основні засоби експліцитного та імпліцитного висловлення осуду, що найбільш активно використовувалися у творах Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка. Окреслено жанрові особливості висловлень осуду, характерні для творчості автора.

Ключові слова: публіцистика, осуд, мовленнєвий жанр, експліцитний вияв осуду, імпліцитний вияв осуду.

Kovalenko Y. V. Verbalization of Condemnation in the Journalism of H. F. Kvitka-Osnovianenko. *The article deals with the process of the emergence of journalistic texts in Eastern Ukraine, explores the main topics that were covered in these texts. The emergence and formation of Ukrainian journalism took place in complicated socio-political conditions, which greatly influenced the texts published in magazines, almanacs, and newspapers. On the material of the journalistic works of H. F. Kvitka-Osnovianenko, it was determined which phenomena, events, processes and persons were subjects of condemnation. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the verbal expression of condemnation in Ukrainian journalism at the beginning of the nineteenth century, in particular in the works of H. F. Kvitka-Osnovianenko. The relevance of the problem is caused by the need for a detailed study of the main aspects of the verbalization of condemnation in Ukrainian journalism since the beginning of the formation of a journalistic genre. The current works of the researchers who studied journalistic works written by the author are analyzed. The main means of explicit and implicit expression of condemnation, which are most actively used in the works of H. F. Kvitka-Osnovianenko, are investigated. The genre features of the statements of condemnation characteristic of the author's work are determined.*

In addition to linguistic means of implementation, the characteristic features of the speech genre are the communicative purpose, the general communicative meaning, the model of the addressee, the model of the addressee, dictating content, the factor of the communicative past, the factor of the communicative future and genre tone.

If genre tone of condemnation is usually defined as aggressive and manipulative, then the works of H. F. Kvitka-Osnovianenko are often coloured with humorous tone.

Key words: publicism, condemnation, speech genre, explicit expression of condemnation, implicit expression of condemnation.

Один із найвидатніших українських письменників ХІХ ст. Григорій Федорович Квітка-Оснoв'яненко, прозаїк, драматург і культурно-громадський діяч, проявив себе також і як видавець, літературний критик і журналіст. Його публіцистичні твори («Письма к издателям», «О новом сочинении Любови Кричевской», «Супліка до пана издателя», «О Харькове и уездных городах Харьковской губернии», «О слободских полках», «Украинцы» та інші) неодноразово ставали предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. І. Борзенка [3], О. І. Білецького [1], В. С. Бойко [2], Я. В. Вільної [4], І. В. Лімборського [11] та інших.

Мета статті полягає у визначенні особливостей вербального вираження осуду в українській публіцистиці на початку ХІХ ст., зокрема у творах

Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю детального вивчення основних аспектів вербалізації осуду в українській публіцистиці від початку формування публіцистичного жанру.

Як явище соціальної та духовної культури суспільства, публіцистика традиційно була зорієнтована на висвітлення найактуальніших проблем і завжди відігравала велику роль у формуванні громадської думки та підвищенні освітнього й культурного рівня кожного індивіда. Становлення української публіцистики відбувалося за складних умов відсутності незалежних українських територій, розчленованістю земель між Австрією та Росією, а відтак і неможливості національного самоствердження та використання української мови письменниками й журналістами. Зародження публіцистики в Східній Україні на початку XIX ст. пов'язують із відкриттям Харківського університету, при якому почали видаватися часописи «Украинский вестник» (літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний місячник) і «Харьковский Демокрит» (історико-літературний, сатиричний журнал). Першими кроками в розвитку й формуванні публіцистичного стилю ставали поодинокі твори у цих виданнях, що виходили в Слобожанській столиці за безпосередньої участі Г. Ф. Квітки-Основ'яненка.

У цих журналах друкувалися статті на загальнокультурні, релігійні і філософські теми; уміщувалися матеріали з історії України та інформація про рідний край; статті з етнографії, економіки, педагогіки й літератури, літературної і театральної критики; друкувалися твори відомих просвітителів і вчених. Ці тексти були першою спробою науково-просвітницького обговорення суспільно-значущих питань, формування української суспільної думки, надання позитивної чи негативної оцінки певним явищам, процесам, а також діям окремих особистостей, схвалення або осуду цих дій та явищ. Так у прихованій формі засуджувалося кріпацтво та інші вади тогочасного суспільно-політичного ладу, становище української мови як другорядної; окрім того, містилося багато матеріалів, пов'язаних із гострими повсякденними питаннями життя Харкова.

Матеріалом для нашої розвідки послуговували такі твори, як «Супліка до пана іздателя», «Званые гости», «Мемуары Евстратия Мякушкина», «Письмо к издателю «Русского вестника», оскільки саме в них Г. Ф. Квітки-Основ'яненко найбільш гостро висвітлює тогочасні події та явища.

Оскільки більшість матеріалів публікувалися російською мовою, така ситуація викликала невдоволення та осуд як із боку видавців і редакторів, так і з боку широкого кола читачів. Так, уже в альманасу «Утренняя звезда» була вперше опублікована «Супліка до пана іздателя» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, у якій неодноразово висловлюється критика тих, хто кепкує з української мови, вважає її другорядною порівняно з російською. Наприклад: *Бо є такі люди на світі, що з нас кепкують і говорять та й пишуть, буцімто з наших ніхто не втне, щоб було, як вони кажуть, і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне, і що, стало бить, по-нашому, опріч лайки та глузування над дурнем, більш нічого не можна й написати. О бодай їх вже з такою думкою!* [10, с. 112]. Тут спостерігаємо наявність контр-осуду, оскільки все висловлення

є відповіддю автора на осуд російськомовних авторів його творів, що надруковані українською. Те саме читаємо в «Письме к издателям “Русского вестника”»: *Какой еще там выдумали русско-малороссийский слог? А! Это Халевского. Да он иначе не должен уметь и говорить, как на своим природным по местности языком. При сем следовало бы спросить: где же у нас чистый русский слог?* [8, с. 159].

Оскільки публіцистика завжди висвітлює найактуальніші проблеми, ті явища дійсності, процеси та окремі події суспільного життя, що відбуваються в соціумі в певний момент, подібні висловлення осуду в публіцистиці того часу сигналізують про конфлікт щодо української мови, відображають політичне та соціальне становище українського суспільства, позицію письменників і журналістів відносно цього болючого для них питання.

Гостроту такого конфлікту спостерігаємо також у висловленнях, що містять осуд усього російського чи московського. Наприклад: *Оттака-то їх московське віра, щоб зо всякого зідрати; так куди їм і спати довго? Та таки тут спить, а тут дума: як би то і де б то поживитись* [9, с. 10]. Фрагмент засвідчує критику звичайних людських вад – жадібність і корисливість, однак, на думку автора, такі риси характерні саме для представників *московської віри*.

З другого боку, оскільки публіцистика висвітлює найактуальніші питання, у ній завжди відбиті загальнолюдські проблеми, характерні для будь-якого суспільства та будь-якого періоду історії, піддаються критиці людські вади. Традиційно в українське суспільство негативно ставилося до прояву зарозумілості, марнославства й жадоби, метушливості, бажання вихвалитися будь-чим, тобто до всього, що характеризує дії як ганебні, такі, що суперечать моралі, вихованню, честі й розуму, про свідчить наступна ілюстрація: *Кроме того, что ты так пишешь или будешь писать, тебе досадно, если найдутся порицатели твоих мыслей, твоих ужасных – быть может, и не намерений, но только суетного, кичливого желания блеснуть своею острою, замысловатостию, описанием, слишком раздражающих чувства, – таких ужасных изложений найдутся порицатели, станут упрекать, винить тебя: тогда ты, самовольно восседши на трибуне, от гордости ума почитающий своим долгом, своею обязанностью, никем на тебя не возложенною, а самовольно тобою принятою – кощунствуешь над желающим по христианству вразумления ближнему колеши его язвительно насмешками, превращаешь слова его, даешь им другой оборот, перетолковываешь мысли его, гонишь, преследуешь его, не даешь, в оправдание свое и в опровержение твоей лжи, сказать полслова; заставляешь его умолкнуть – и тогда уже, вознесясь умом своим, идешь то избранному тобою пути. К словам своим, к писаниям, ты присоединяешь и деяния постыдные, противные чести, рассудку* [6, с. 148].

Окрім осуду загальнолюдських вад, у своїх творах Г. Ф. Квітка-Основ'яненко часто критикує певні дії конкретних людей, що викликали в нього негативні емоції або були відверто спрямовані проти нього. Так, наприклад, у «Письме к издателям «Русского вестника» Г. Ф. Квітка-Основ'яненко висловлює контросуд у відповідь на негативне ставлення до видавців його творів та власне його персони: *Теперь по порядку дошла очередь*

до самых неприличных рассуждений гг. издателей «Рус[ского] вестника», где они, оставив разбираемое сочинение, принялись за самого автора. Кто дал им право судить о дарованиях, сильных или слабых, автора? разбирать, получил ли он высшее образование? мало ли, много ли видел, замечал? Нет, господа, кажется, не так. Взяли, и говорите о книге, судите ее: автор для вас должен быть невидим, незнаем, неизвестен. Кажется, что того требует знание истинных правил критики, приличие, пристойность, благоразумие... и мало ли чего требует непозволяемое [8, с. 156].

У публіцистичних творах Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка читаємо про його ставлення до явищ і подій, характерних виключно для початку ХІХ ст. Так, у своїх «Письмах к издателям» автор піддає нищівній критиці недолугість, нищість провінційного поміщика Фалалея Повинухіна; нелюдське ставлення панів до кріпаків; псевдорелігійність тещі поміщика, яка, постійно читаючи Псалтир, знущається зі слуг, осуджує сліпе наслідування моди на все французьке: *Вы, русской дворянин, забыв страх божий, веру, совесть, свои обязанности, поручили своих крестьян, благодетелей, которые кормят и одевают вас — кому же? только-что человеку: французу! Поручили судьбу сих истинных людей извергу — который их расстроил, лишил дневного пропитания навсегда или, по крайней мере, надолго; поручили свою жену, себя, честь свою для совершенной погибели — кому же? Французу!* [7, с. 317]

У публіцистичних творах Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка знаходимо як експліцитне, так і імпліцитне висловлення осуду. Основними засобами експліцитного висловлення осуду в публіцистичних творах Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка є лексичні одиниці з негативно-емоційною конотацією, або висловлення, що мають оцінний елемент у своєму наповненні. Наприклад: *можете так котрий із скалозубів, охочий других гудити, а самому талану нема що-небудь путне написати, захоче покепкувати над твоєю «Зірочкою» та наше, хоч не зовсім по верхам, а хоч і по складам, прочита і через десяте п'яте уторопас, та й почуха потилицю і усом закрутить, та й... помовчить* [10, с. 113] (автор називає адресатів скалозубами, критикує відсутність талану та схильність гудити, виражати незадоволення; ганити авторів, що публікують твори українською).

Для імпліцитного висловлення осуду характерна образність, використання метафор, персоніфікації: *В самом деле, если сказать правду, Пчела, обязанная собирать из всего мед, полетит, на что зря нападет и так насобирает, и такого меду принесет, что и не отряхнешься* [5, с. 58] (автор говорить про «Северную пчелу: газету политическую и литературную», за допомогою розгорнутої метафори осуджує низькопробність і бульварність матеріалів, що зазвичай у ній публікуються).

Окрім мовних засобів реалізації, характерними ознаками мовленнєвого жанру є комунікативна мета, загальний комунікативний смисл, модель адресанта, модель адресата, диктумний зміст, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього та жанрова тональність.

У публіцистичних творах Г. Ф. Квітки-Оснoв'яненка комунікативною метою осуду є не стільки вплив на об'єкт осуду, скільки надання негативної

оцінки певним діям, явищам і процесам та вплив на читача, формування його думки й ставлення до цих дій. Загальним комунікативним смислом є вияв негативного, несхвального ставлення до кого-, або чого-небудь. Якщо жанрова тональність осуду зазвичай визначається як агресивна та маніпулятивна, то для творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка часто характерна також жартівлива тональність, що й визначатиме перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Білецький О. І.** Українська проза першої половини XIX ст. : (від Г. Квітки до прози «Основи»). Вибр. твори в двох томах : від давнини до сучасності : [зб. пр. з питань української літератури]. К.: Держлітвидав, 1960. Т. 1. С. 231-282. 2. **Бойко В.** Життя та літературна творчість Г. Квітки-Основ'яненка. Квітка-Основ'яненко Г. Твори. К.: Криниця, 1918. Т. 1. С. VII-LXXXVI. 3. **Борзенко О. І.** Художній світ української прози Г. Квітки-Основ'яненка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». Харків, 1996. 24 с. 4. **Вільна Я. В.** Історико-літературний феномен критичної інтерпретації творчості Г. Квітки-Основ'яненка: [монографія]. К.: Альтерпрес, 2005. 300 с. 5. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Звання гости. Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 8. С. 46-74. 6. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Мемуари Евстратія Мякушкина. Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 7. С. 137-153. 7. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Письма к издателям. Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 2. С. 301-322. 8. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Письмо к издателям «Русского вестника». Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 7, с. 154-159. 9. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Салдацький патрет. Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 3, с. 7-20. 10. **Квітка-Основ'яненко Г. Ф.** Супліка да пана издателя. Збір. тв.: У 7 т. К.: Наук. думка, 1981. Т. 7, с. 112-113. 11. **Лімборський І. В.** Творчість Григорія Квітки-Основ'яненка: генеза художньої свідомості, європейський контекст, поетика. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 108 с.

Коваленко Юлія Володимирівна – аспірантка кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна.

E-mail: yulia1001k@gmail.com

Tel: +380686415200

http://orcid.org/0000-0002-4572-8391

Kovalenko Yuliya Volodymyrivna – Postgraduate Student, Ukrainian Language Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.